

Ефективність управління прибутком сільськогосподарських підприємств

Досліджено еволюцію наукових підходів до трактування сутності поняття «ефективність». Проведено класифікацію ефективності залежно від періоду визначення та сфери застосування у сільськогосподарській галузі. Встановлено, що ефективність діяльності будь-якого економічного суб'єкта господарювання визначається раціональним використанням його ресурсного потенціалу з одночасним зростанням кінцевого фінансового результату. Як вважає автор, недоцільно використовувати величину чистого прибутку в якості показника ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств у зв'язку з тим, що величина фінансового результату не повною мірою відображає якісні характеристики обраної політики господарювання. Встановлено залежність між розміром фінансового результату та рівнем ліквідності, фінансової незалежності, платоспроможності, часткою ринку, операційним левериджем. Запропоновано формалізований вигляд показника «ефективність управління прибутком» та означено його практичне значення для сільськогосподарських підприємств при застосуванні в управлінській діяльності.

Ключові слова: ефективність, управління прибутком, ліквідність, фінансова незалежність, платоспроможність, частка ринку, операційний леверидж.

Эффективность управления прибылью сельскохозяйственных предприятий

Исследована эволюция научных подходов к трактовке сущности понятия «эффективность». Проведена классификация эффективности в зависимости от периода определения и сферы применения в сельскохозяйственной отрасли. Определено, что эффективность деятельности каждого экономического субъекта хозяйствования определяется рациональным использованием его ресурсного потенциала с одновременным увеличением конечного финансового результата. Как считает автор, нецелесообразно использовать величину чистой прибыли в качестве показателя эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий в связи с тем, что размер финансового результата не полностью отображает качественные характеристики избранной политики хозяйствования. Определено зависимость между размером финансового результата и уровнем ликвидности, финансовой независимости, платежеспособности, долей рынка, операционным левериджем. Предложено формализованный вид показателя «эффективность управления прибылью» и определено его практическое значение для сельскохозяйственных предприятий от использования в управленческой деятельности.

Ключевые слова: эффективность, управление прибылью, ликвидность, финансовая независимость, платежеспособность, доля рынка, операционный леверидж.

Efficiency of Agricultural Enterprise Profit Control

Evolution of scientific approaches to the interpretation of concept of 'efficiency' has been researched. Classification of efficiency has been made depending on the period of determining and area of application in agricultural industry. It has been established that efficiency of any economic entity is determined by the rational use of its resource potential with a simultaneous increase of final financial result. According to the author, it is inappropriate

to use the net income as an indicator of agricultural company efficiency due to the fact that the value of financial results does not fully reflect the qualitative characteristics foment policy selected. Correlation between the amount of financial results and level of liquidity, financial independence, solvency, market share and operating leverage has been found. Formalized form of 'Profit Management Efficiency' has been proposed and its significance for practical application by agricultural enterprises has been estimated.

Keywords: *efficiency, profit management, liquidity, financial independence, solvency, market share, operating leverage.*

Постановка проблеми. Ефективність розвитку економіки країни в цілому залежить від динаміки та рівня ефективності кожного окремого підприємства [12, с. 184]. Дослідження результатів діяльності підприємств аграрного сектору дозволяють констатувати ускладнення їхнього розвитку – постійного й незворотного процесу, що характеризується спонтанними чи керованими переходами від одного стану до іншого, шляхом різнохарактерних виробничих, науково-технічних, маркетингових, інноваційних, соціальних та інших видів змін [4, с. 73]. Іншими словами, працюючи в умовах нестабільного економічного середовища, виробничо-фінансова система сільськогосподарських підприємств реагує на зміни інфляційного, податкового, фінансового, кон'юнктурного та політичного характеру, які впливають і на формування кінцевого результату господарської діяльності – прибутку підприємства.

Проблема ефективності управління прибутком сільськогосподарських підприємств є актуальною як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Високий інтерес порушеного питання пояснюється тим, що до цього часу в економічній теорії відсутня методика, яка б дозволила встановити ефективність управління прибутком підприємств аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість проведених економічних досліджень були спрямовані на визначення сутності поняття «ефективність», класифікації її видів та шляхів підвищення. Так, теоретичні аспекти ефективності як економічної категорії знайшли своє відображення у роботах вітчизняних учених-економістів В.Г. Андрійчука [1], О.В. Анісімової [2], М.Д. Білик [3], І.О. Богатирьова [4], Т.А. Говорушко [5]. Методологічні підходи до оцінки ефективності роботи підприємств досліджували такі науковці, як Т.С. Голубєва [6], Б.А. Дадашев [7], О.К. Єлісеєва [8] та ін. Однак проблема ефективності управління прибутком підприємства зі зміною умов ринкового середовища не втратила своєї актуальності та потребує подальших досліджень.

Відтак **метою статті** є спроба визначення показника ефективності управління прибутком сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питанням ефективності цікавилися економісти протягом усієї історії розвитку економічної теорії. Так, У. Петті, засновник класичної політекономії, під ефективністю розумів величину річного доходу держави, який прирівнювався до витратної частини, складовими якої на той час були заробітна плата та

рента, а джерелом доходів слугували земля і праця. А. Сміт, як один із найвидатніших економістів класичної політичної економії, розмежував ефективність на дві категорії – валовий дохід, що є результатом від застосування у виробництві двох основних факторів – праці та капіталу, та чистий дохід, який залишається у розпорядженні держави за вирахуванням загальної суми понесених витрат [7, с. 13-14]. Як бачимо, у період становлення та розвитку економічної теорії ефективність порівнювалася з результатом виробництва, який набував грошового вираження.

Поняття економічної ефективності зазвичай ототожнюють з результативністю певного процесу, однак усі підходи в більшій чи меншій мірі сходяться до того, що ефективність визначають не просто як співвідношення ефекту з витраченими на його створення ресурсами, а як досягнення максимального ефекту за мінімальних витрат ресурсів [2, с. 33]. Тобто ефективність діяльності будь-якого підприємства визначається раціональним підходом у використанні спожитих ресурсів, застосуванні технологій, а також зусиль підприємства для виробництва продукції (надання послуг) з метою задоволення ринкового попиту [5, с. 93].

Як вважає Т.В. Якимчук, ефективність не просто відображає, наскільки раціонально підприємства використовують виробничі ресурси, але й те, яке значення має діяльність підприємств певної галузі для економіки країни в цілому [11, с. 184]. Тому, у підтвердження вищесказаному, без перебільшення можемо констатувати, що сільське господарство є пріоритетною галуззю економіки з високою ефективністю виробництва (з теоретичної точки зору), однак на практиці ефективність сільськогосподарського виробництва поступається іншим галузям економіки, наприклад, промисловості, транспорту, торгівлі тощо.

Отже, ведучи мову про сутність категорії «ефективність» в економічному значенні, під цим терміном, як правило, розуміють співвідношення отриманого результату і витрат. При цьому в залежності від періоду операційного циклу та показників, що його характеризують, виділяють проміжну, кінцеву та змішану ефективність. Так, на основі чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та поточних витрат визначають проміжну ефективність; за показниками чистого прибутку та загальної величини витрат – кінцеву ефективність, а визначення змішаної ефективності поєднує застосування як першої, так і другої груп показників [10, с. 153].

У сільськогосподарському виробництві виділяють технологічну, економічну та соціальну ефективність [1, с. 398-399]. Так, завдяки співвідношенню результатів виробництва та вартістю спожитих ресурсів (витрат виробництва) визначають економічну ефективність; під технологічною ефективністю зазвичай розуміють якісну взаємодію факторів виробництва, яка у свою чергу, визначається кількісним показником – рівнем продуктивності (у рослинництві – це урожайність культур та якість рослинницької продукції, наприклад, вміст цукру у цукрових буряках, олії – в насінні соняшнику; у тваринництві – надій молока, вихід приплоду тощо). Не менш важливою в економічному сенсі є й соціальна ефективність, яку у світлі наукових поглядів вважають похідною від економічної ефективності. Іншими словами, чим вищий рівень економічної ефективності, тим кращі соціальні умови праці може запропонувати підприємство своїм працівникам (рівень заробітної плати, виплата матеріального заохочення, ліквідація важкої фізичної праці тощо).

Таким чином, соціальна ефективність на мікроекономічному рівні полягає у скороченні тривалості робочого тижня, збільшенні кількості нових робочих місць, поліпшенні умов праці. Останнім часом все більшу увагу науковців привертає саме соціальна ефективність. На рівні держави її оцінюють за динамікою грошових доходів, витратами на споживання і заощадження, диференціацією реальних доходів по соціальних групах населення, рівнем бідності [12, с. 187-188].

Безперечно, рівень соціальної політики держави прямо пропорційно залежить від наповнення доходної частини бюджету, 70-80 % якої становлять податкові платежі. Тому у позитивних фінансових результатах господарської діяльності економічних суб'єктів найвищу зацікавленість має держава.

На наш погляд, між економічною ефективністю та рентабельністю можна провести певну паралель, адже за показниками останньої, як вважає дослідник [9, с. 61], можна констатувати, наскільки ефективно споживаються підприємством ресурси, що залучені в господарський оборот.

Науковці дотримуються думки, що оцінка показників ефективності є завершальною стадією комплексного аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства. Поряд з економічною ефективністю виділяють ще й поняття «економічний ефект», який являє собою суспільно корисний результат основної діяльності підприємства (держави) [8, с. 66]. Ефект може вимірюватися у матеріальному, грошовому, навіть соціальному вираженні [12, с. 185].

На наш погляд, величина фінансового результату, одержана суб'єктами господарювання за підсумками звітного періоду (кварталу, року) відображає певний економічний ефект у грошовій формі.

Недоречним є, на думку науковця [7, с. 7-10], отожднення економічної ефективності з продуктивністю праці, оскільки у виробничому

процесі задіяні й інші види ресурсів, з використанням яких пов'язують ресурсну ефективність. На сучасному етапі розвитку економіки альтернативний підхід у використанні виробничих ресурсів можна вважати одним із шляхів підвищення такого виду ефективності.

Причиною-наслідковий зв'язок ефективності має свій прояв як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях економіки. Так, фінансові, політичні, податкові та інші обов'язкові до виконання державні норми впливають на кінцеві фінансові результати усіх суб'єктів господарювання, які у підсумку формують макроекономічні показники. На макроекономічному рівні ефективність економічної політики Уряду визначається величиною національного доходу, а на мікроекономічному – розміром фінансового результату підприємства та ступенем використання його ресурсного потенціалу з поєднанням технології виробництва.

Головним критерієм ефективності на рівні держави, як вважає М.Д. Білик, має бути визначення того, наскільки успішно реалізуються макроекономічні цілі, що відповідають основним засадам економічної політики держави [3, с. 4]. Звідси слідує, що ефективність державної діяльності (з економічної точки зору) пов'язана з визначенням тих галузей виробництва товарів і послуг, де необхідне втручання держави.

Сільське господарство, на нашу думку, є однією з таких сфер, оскільки відчуває на собі найбільший вплив диспаритету цін у порівнянні з іншими галузями економіки. Рівень ефективності державної політики в аграрному секторі, таким чином, на сьогодні можна визначити за рівнем прямої (надання дотацій) та непрямой (акумулювання податку на додану вартість) фінансової підтримки.

Розвиток економічної системи пов'язаний з розвитком суспільних відносин, які, окрім економічних та соціальних, стосуються вирішення й інших, не менш важливих проблем, наприклад, екологічних. У зв'язку з цим, поряд з економічною, технологічною та соціальною ефективністю виділяють ще й екологічну [7, с. 5]. Екологічну ефективність (по відношенню до підприємства) прийнято характеризувати за рівнем участі останнього у відновленні й охороні природних ресурсів та їх раціонального використання.

Як правило, економічну ефективність зазвичай визначають через вартісні показники, що відображають проміжні або кінцеві результати діяльності господарюючого суб'єкта, до яких належать: обсяг виробленої або реалізованої продукції, рентабельність виробництва (окремих видів діяльності), економія ресурсів, зниження собівартості, величина одержаного прибутку тощо [12, с. 185].

Виходячи з вищесказаного, в економічній науці серед більшості науковців поширеною є думка, що кінцеві результати діяльності будь-якого суб'єкта господарювання виступають критерієм його стабільного економічного розвитку та ефективності

функціонування. Ми не поділяємо цілком таку точку зору і вважаємо, що величина чистого прибутку (збитку), одержаного за підсумками фінансового року, не може повною мірою відображати рівень ефективності господарської діяльності підприємства. Тому ефективність управління прибутком має бути визначена на основі таких показників, які найкраще відображають динаміку виробничої, фінансової, маркетингової діяльності підприємства та інших його сфер.

Проведення кореляційно-регресійного аналізу по групах прибуткових і збиткових сільськогосподарських підприємств Сумської області дозволило встановити, що на величину чистого прибутку (збитку) найбільший вплив мають наступні фактори: розмір чистого доходу (виручки), з яким пов'язаний показник частки ринку та ділової активності; величина власного капіталу (від розміру останнього залежить рівень платоспроможності, адже чим більша величина власного капіталу, тим вище значення коефіцієнта автономії); вартість оборотних активів (чим вища забезпеченість підприємства оборотним капіталом, що пояснюється підвищенням ліквідності, тим більша ймовірність погашення підприємством його зобов'язань); і, нарешті, розмір операційних витрат, між величиною яких та розміром чистого прибутку прослідковується обернений зв'язок. З величиною останньої економічної категорії пов'язаний показник операційного левериджу, що є часткою від ділення постійних та змінних витрат. Отже, можемо підсумувати, що ефективність управління фінансовим результатом у цілому по підприємству залежить від таких показників, як загальний коефіцієнт ліквідності (покриття), фінансової незалежності (автономії, платоспроможності), коефіцієнт оборотності оборотних активів, операційний леверидж та частка ринку.

Зважаючи на те, що окремий показник сам по собі не досить повно відображає стан справ на підприємстві, вважаємо за доцільне вивчити їхню взаємодію. Якщо розглядати зазначені показники в цілому, то, на нашу думку, кожен із них лише

доповнює загальну картину по підприємству. Так, наприклад, недостатньо стійкий фінансовий стан зазвичай призводить до виникнення зобов'язань, неплатоспроможності підприємства і, зрештою, його банкрутства.

Величина прибутку сама по собі не може повною мірою відображати ефективність управління в цілому по господарству, адже отримання надприбутків може бути пов'язане з існуванням монопольного становища на ринку. Тому, на нашу думку, величина кінцевого фінансового результату у кількісному вираженні не відображає і якісні характеристики обраної політики підприємства – фінансової, інвестиційної, маркетингової (цінової), облікової тощо.

Враховуючи викладене, вважаємо, що ефективність управління прибутком сільськогосподарського підприємства можна визначити шляхом співвідношення добутку чистого прибутку та інтегрального показника фінансово-економічної стійкості звітного періоду до базисного:

$$E\Phi Y_{пб} = \frac{\Pi_{б1} \sqrt[5]{K_{л1} \times K_{а1} \times K_{об1} \times O_{л1} \times D_{р1}}}{\Pi_{б0} \sqrt[5]{K_{л0} \times K_{а0} \times K_{об0} \times O_{л0} \times D_{р0}}} \quad (1)$$

де $E\Phi Y_{пб}$ – ефективність управління прибутком;
 $\Pi_{б}$ – величина прибутку;
 $K_{л}$ – коефіцієнт ліквідності;
 $K_{а}$ – коефіцієнт автономії;
 $K_{об}$ – коефіцієнт оборотності оборотних активів;
 $O_{л}$ – операційний леверидж;
 $D_{р}$ – частка ринку.

Інтегральний показник фінансово-економічної стійкості пропонуємо обчислювати як середню геометричну з добуток показників, які обрані нами для відображення фінансово-економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Результати розрахунків ефективності управління прибутком у сільськогосподарських підприємствах Сумської області, що обрані для детального дослідження, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Ефективність управління прибутком досліджуваних підприємств Сумської області за 2009-2011 рр.

Підприємство	2011 р. до 2009 р.	2011 р. до 2010 р.
ТОВ АФ «Псьол»	0,56	1,59
ПСП «Жовтнев»	0,48	0,40
ТОВ АФ «Владана»	0,54	0,18
СТОВ «Бакирівське»	4,52	11,24
ЗАТ «Сад»	0,34	3,60
ПСП «Десна»	13,03	3,76
ПСП «Піонер»	3,08	13,75
ТОВ «Перше травня»	2,21	0,56

Джерело: розраховано автором за даними річної фінансової звітності підприємств.

Так, за даними табл. 1 можемо констатувати, що у 2011 році, в порівнянні з 2009 та 2010 рр., лише двом господарствам області – СТОВ «Бакирівське» та ПСП «Піонер» Охтирського району вдалося підвищити ефективність управління прибутком. При цьому найбільше зниження даного показника – на рівні 66,0

п. в. за досліджуваний період спостерігалось у ЗАТ «Сад» Охтирського району. У звітному році, порівнюючи з минулим, найбільше зниження ефективності управління прибутком відбулося у ТОВ АФ «Владана» Сумського району, яка досягла лише 18,0 %, що нижче попереднього періоду на 36,0 п. в.

Зауважимо, що теоретична величина показника ефективності управління прибутком має бути більша 1. Однак на практиці може скластися ситуація, за якої $E\Phi V_{no}$ приймає значення менше 1. Відповідно до отриманих значень показника ефективності управління прибутком можна зробити наступні висновки:

1) якщо $E\Phi V_{no} > 1$, це свідчить про зміцнення фінансово-економічного становища господарства та покращення рівня ефективності управління прибутком;

2) якщо $0 < E\Phi V_{no} < 1$, то на підприємстві відбулися негативні зміни, які пов'язані з погіршенням фінансово-економічного стану, і призвели до зниження ефективності управління прибутком.

Таким чином, незважаючи на позитивні фінансові результати досліджуваних господарств, які вони одержали в 2009-2011 рр., застосування показника ефективності управління прибутком є підтвердженням недостатньо ефективного використання їх ресурсного потенціалу, а отже, вони мають усі можливості покращити свій фінансово-економічний стан.

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що підтримати фінансову платоспроможність досліджуваних сільськогосподарських підприємств можна шляхом виконання планових фінансових показників, найголовнішими з яких є виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та прибуток. При цьому безперервний процес виробництва повинен забезпечувати прискорення руху оборотних коштів з одночасним уникненням утворення надлишків виробничих запасів, у тому числі й готової продукції. Останні можуть призвести до сповільнення оборотності обігового капіталу та спричинити спад ділової активності підприємства.

У цілому результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що прогресивний розвиток підприємства повинен супроводжуватися якісними змінами в управлінні шляхом підвищення ефективності функціонування його виробничо-фінансової системи.

Висновки. Таким чином, для визначення ефективності управління прибутком необхідно застосовувати комплексний підхід, що враховує основні напрямки господарської діяльності аграрного підприємства – виробничу, фінансову, маркетингову тощо.

Запропонований нами показник ефективності управління прибутком характеризує такий фінансово-економічний стан підприємства, при якому забезпечується ефективне використання усіх видів ресурсів. Вважаємо, застосування даного показника при аналізі фінансових результатів дозволить сільськогосподарським підприємствам визначити «слабкі місця» в управлінській діяльності, попередити банкрутство та, зрештою, підтримати прибутковість на належному рівні.

4 Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. економіка аграрних підприємств: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. Анісімова О.В. Теоретичні аспекти сутності ефективності як економічної категорії / О.В. Анісімова // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. Серія «Економічні науки». № 15: збірник наукових праць / Луганський національний аграрний університет; ред. колегія Р.Г. Ткаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – С. 30-36.

3. Білик М.Д. Нові підходи до оцінки ефективності діяльності підприємств державного сектора економіки України / М. Д. Білик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 8(63). – С. 3-8.

4. Богатирьов І.О. Ефективність розвитку підприємств / І.О. Богатирьов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 7. – С. 73-80.

5. Говорушко Т.А. Теоретичні аспекти впливу фінансових інструментів на ефективність діяльності підприємств / Т.А. Говорушко, І.П. Ситник, О.М. Уграк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 7/8. – С. 93-97.

6. Голубева Т.С. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / Т.С. Голубева, І.В. Колос // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 66-72.

7. Дадашев Б.А. Теоретические и методические основы определения экономической эффективности сельского хозяйства / Б.А. Дадашев. – Сумы: Мрия-1 ЛТД: Украинская академия банковского дела Национального банка Украины, 2003. – 32 с.

8. Єлісеєва О.К. Методологія управління ефективністю роботи підприємства / О.К. Єлісеєва // Статистика України. – 2004. – № 3. – С. 66-71.

9. Короткевич О.В. Ефективність поточної господарської діяльності: структура, рівень, динаміка (2000-2006 рр.) / О.В. Короткевич // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 61-70.

10. Турило А.М. Дальнейшее исследование сущности экономической эффективности и классификация ее видов / А.М. Турило, А.А. Турило // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 3. – С. 152-158.

11. Шаманська О.І. Основні напрямки підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства / О.І. Шаманська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 166-173.

12. Якимчук Т.В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т.В. Якимчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 2(56). – С. 184-186.